

PALEO-AKTUEEL

Met de jaarlijkse uitgave van *Paleo-aktueel* geven de medewerkers van het Groninger Instituut voor Archeologie inzicht in een deel van het lopende onderzoek van het instituut.

Redacteurs voor dit nummer: Stijn Arnoldussen, Peter Attema, René Cappers, Tymon de Haas, André van Holk, Martijn van Leusen, Elisabeth van 't Lindenhout, Johan Nicolay, Albert Nijboer, Hans Peeters, Daniël Postma en Daan Raemaekers

Redactiecoördinatie: Annette Hansen & Sarah Willemsen

Vormgeving: Siebe Boersma

Omslagontwerp: Siebe Boersma & Miriam Los-Weijns

Correctie Engelse samenvattingen: Annette Hansen

Foto omslag: Paardenskelet uit Ezinge, opgegraven in 1932, en bloc gelicht, maar ondersteboven getoond, collectie Noordelijk Archeologisch Depot in Nuis. (Foto Henk Faber Bulthuis, Noordelijk Archeologisch Depot, Nuis). Zie artikel Prummel *et al.*

ISBN 9789491431777

ISSN 1572-6622

Website: www.paleo-aktueel.nl

Adres van de redactie

Rijksuniversiteit Groningen
Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)
Poststraat 6 9712 ER Groningen
Tel.: 050 363 6712 fax 050 363 6992
gia@rug.nl

Adres van de uitgever

Barkhuis Publishing
Kooiweg 38 9761 GL Eelde
Tel. 050 3080936 fax 050 3080934
info@barkhuis.nl www.barkhuis.nl

**rijksuniversiteit
groningen**

**groninger instituut
voor archeologie**

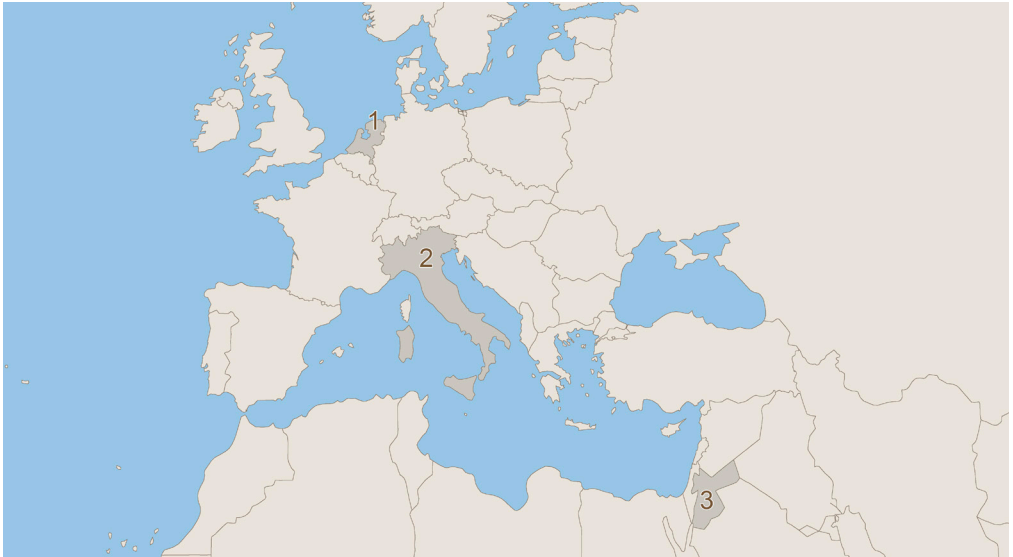
© GIA. Inlichtingen:

www.rug.nl/let/onderzoek/onderzoekinstututen/gia/publications

Paleo-aktueel

25

Rijksuniversiteit Groningen / Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)
University of Groningen / Groningen Institute of Archaeology
& Barkhuis
Groningen, 2014

In dit nummer: 1) Nederland, 2) Italië en 3) Jordanië

In dit nummer: 1) Biervliet, 2) De Wierhuizen, 3) Donderen, 4) Eernewoude, 5) Ezinge, 6) Flevoland, 7) Groningen, 8) Hoogkerk, 9) Leeuwarden, 10) Mensingeweer en 11) Steenwijk

Inhoud

VOORWOORD	VII
FRITS VREDE Botanische resten aangetroffen in de overgangperiode van het Eemien naar het Weichselien (Gr).	1
M.J.L.TH. NIEKUS, L. JOHANSEN & D. STAPERT Een vuistbijl en andere nieuwe middenpaleolithische vondsten rond het glaciale bekken van Steenwijk (Dr. en Ov.)	7
WIEKE DE NEEF, MARTIJN VAN LEUSEN, KAYT ARMSTRONG, NIKOLAAS NOORDA & JELMER WUBS Terra Masseta: verlaten land	19
W.A.B. VAN DER SANDEN Een bronzen dolkklng uit het dal van de Grote Masloot bij Donderen (Dr.)	29
ELIZABETH WEISTRA 'Arte Dedalica' in Zuid-Italië: twee 'nieuwe' terracotta wijgeschenken	35
FILMO VERHAGEN, TYMON DE HAAS EN GIJS TOL Romeinse pleisterplaatsen en hun ommeland in de Pontijnse vlakte	41
EGGE KNOL, WIETSKE PRUMMEL, ANNET NIEUWHOF & HANS VAN DER PLICHT Een oude merrie uit een Friese terp	49
ANNIKA KROPP, EVELIEN M. WITMER & GIJS W. TOL De Romeinse kookpotten van Tell Abu Sarbut (Jordanië)	57
VINCENT VAN VILSTEREN Voor een dubbeltje op de eerste rij - bijzondere bronzen potjes uit Noord-Nederland	65
HENNY GROENENDIJK & SONJA KÖNIG Een rijk versierde, laat-middeleeuwse pareerstang uit Mensingeweer (De Marne, Gr.)	75
ADRIE UFKES & KO LENTING Middeleeuwse lakenhandel in een 14 ^e -eeuwse stadsuitleg in Biervliet (Zl.)	83
ERIK WIJSHAKE & ANNIKA KROPP Een zilveren horloge uit scheepswrak OL 79 (Flevoland)	91

SONJA FILATOVA & YFTINUS VAN POPTA	
Voedsel of verpakkingsmateriaal? Botanische resten in scheepswrak OL 79 (Flevoland)	99
ANDRÉ VAN HOLK	
Archeologie in het beeldverhaal	107
KARLA DE ROEST	
Dynamische musea, statische vitrines. De prehistorie van Nederland tentoongesteld	119

Voorwoord

Vijfentwintig jaar *Paleo-aktueel*! Een mooi moment om aan de hand van de in dit nummer bijeengebrachte artikelen kort te reflecteren op ontwikkelingen die de archeologie te Groningen als discipline heeft doorgemaakt sinds het verschijnen van het eerste nummer van *Paleo-aktueel* in 1990.

Het valt op dat interdisciplinariteit in het onderzoek van het Groninger Instituut voor Archeologie nu eerder regel dan uitzondering is. Daarbij spelen de laboratoria van het GIA en het Centrum voor Isotopenonderzoek een grote rol. Zo wordt in dit nummer botanisch onderzoek aangewend om gegevens te verzamelen bij het onderzoek van scheepswrakken, wordt isotopenonderzoek verricht aan het botmateriaal van paardenskeletten uit terpen om voedselpatroon en graasgebied te bepalen, wordt materiaalonderzoek verricht aan bronzen voorwerpen en zien we hoe in de surveyarcheologie geografische informatiesystemen en geofysica een niet weg te denken rol hebben ingenomen. We kunnen ons verheugen in het feit dat de inzet van natuurwetenschappelijke methoden, *hallmark* van het GIA, is meegegroeid met de eisen die we aan modern archeologisch onderzoek moeten stellen, en goed ingebed is in gedegen veldwerk en artefactstudies ondersteund door capabele veldtechnici en tekenaars.

Over de interesses van de onderzoekers kunnen we kort zijn, allen worden gedreven door nieuwsgierigheid om de archeologische, maatschappelijke en historisch context van landschap, landgebruik, nederzettingssporen en vondsten te begrijpen. Daarin is niets veranderd gedurende de afgelopen 25 jaar. Dat geldt ook voor het moeiteloos samengaan van onderzoek in verre oorden en onderzoek dichterbij huis en de vele contacten die het GIA heeft met binnen- en buitenlandse onderzoekers en onderzoeksinstituten. Wat de noordelijke provincies aangaat zien we aan de hand van de bijdragen en hun auteurs - die meer dan eens van 'buiten' komen - dat het GIA nog steeds stevig verankerd is in het noord-Nederlandse archeologische bestel. Wat wél is veranderd is de grotere aandacht voor maatschappelijke kennisbenutting, een ontwikkeling die, zoals in het voorwoord van *Paleo-aktueel* 24 gesteld door mijn voorganger directeur GIA, Daan Raemaekers, een steeds grotere rol zal gaan innemen in het archeologisch onderzoek van het GIA - en dus in de *Paleo-aktueel*. De kritische bijdrage van researchmasterstudente Karla de Roest in deze aflevering is daar een goed voorbeeld van. Maar laten we verstandig zijn en als gedreven onderzoekers kennisbenutting niet de onderzoeksagenda gaan laten bepalen, maar het gewoon opvatten als een intrinsiek onderdeel van professioneel interdisciplinair archeologisch onderzoek.

Tot slot de presentatie. Wie *Paleo-aktueel* 1 naast 25 legt, zal opmerken dat de hedendaagse digitale technieken de presentatie in woord en beeld van de artikelen in *Paleo-aktueel* veel aantrekkelijker hebben gemaakt. Maar belangrijker nog is vast te stellen dat de informatieve waarde van de illustraties, of het nu om vuistbijlen of siteverspreidingen gaat, is opgeschaald. Daarbij is – en dat is het mooie – het gedetailleerde ambachtelijke werk in het veld of op de tekenkamer basis en uitgangspunt gebleven!

Ik wil hier Daan Raemaekers, namens alle GIA medewerkers, van harte bedanken voor acht jaar stimulerend directeurschap, een periode waarin op onderzoeksgebied veel goeds is gebeurd.

Het past ons om aan het einde van dit voorwoord vriend en collega Jan Delvigne te herinneren, overleden op 21 juli 2014 ten gevolge van een ziekte die een steeds grotere wissel trok op zijn vermogen als fysisch geograaf veldonderzoek te doen. Jan was vanaf eind jaren '90 nauw betrokken bij met name het veldonderzoek van GIA's mediterrane archeologen in midden- en zuid-Italië en op de Krim. Daar zette hij gedurende vele campagnes zijn uitzonderlijke veldexpertise, zijn liefde voor landschapsgenese en zijn niet aflatende humor in om de archeologen te helpen de landschappelijke context van hun werk beter te begrijpen. Jan wist zijn bevindingen in uitermate heldere taal en tekeningen op papier te krijgen, hetgeen heeft geresulteerd in vele bijdragen aan publicaties van archeologisch onderzoek, zowel over het mediterrane gebied als dichterbij huis over zijn woonplaats het wierdendorp Ezinge en het cultuurlandschap Middag-Humsterland. Jan was de spil van het museum Wierdenland dat in 1994 werd geopend in het voormalig stadhuis te Ezinge en was een belangrijke initiatiefnemer bij de totstandkoming van het nieuwe museum dat in 2008 zijn deuren opende. Op grond van zijn verdienste werd hij benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje Nassau. Jan toonde een grote interesse voor het leven van persoon Van Giffen waar hij tot op het einde van zijn leven biografisch onderzoek naar bleef doen, zo goed en zo kwaad als het ging. Jan was een docent *pur sang* die vele studenten van het Archeologisch Instituut de beginselen van de fysische geografie heeft bijgebracht, bij voorkeur – en als het aan Jan lag - uitsluitend in het veld. De foto laat Jan in zijn natuurlijke omgeving zien, het fysieke landschap waarvan de schoonheid voor hem lag in het begrip ervan.

*Veldwerk 2006 in Calabrië, Italië.
(Foto Siebe Boersma, RUG/GIA).*

Peter Attema
Directeur GIA

De Romeinse kookpotten van Tell Abu Sarbut (Jordanië)

Annika Kropp, Evelien M. Witmer & Gijs W. Tol¹

Inleiding

Tell Abu Sarbut is een *tell* (ruïneheuvel) in de oostelijke Jordaanvallei, ongeveer 1,5 km ten noordwesten van Tell Deir 'Alla (Jordanië, fig. 1). Tussen 1988 en 1992 heeft een team van de Universiteit Leiden op Tell Abu Sarbut gewerkt onder leiding van Edouard LaGro, Margreet Steiner en Hubert de Haas, met financiële steun van NWO. Het doel van deze opgravingen was het blootleggen van de Islamitische bewoningslagen op de tell en het opstellen van een typonomie van de zogenaamde *household wares* van deze periode (Steiner, 2008: 1). Hierbij kwamen de resten van een verbrand Laat-Romeins gebouw tevoorschijn, daterend uit de 3^e tot 4^e eeuw n.Chr. Aangezien de Romeinse periode niet binnen de doelstellingen van het project viel, is het Laat-Romeinse gebouw destijds niet verder opgegraven.

Echter, er zijn in Jordanië zo weinig rurale Romeinse sites opgegraven, dat opgravingen in 2011 werden hervat, ditmaal gericht op de Romeinse bebouwing op de tell (Steiner, Mulder-Hymans & Boertien, 2013: 41-42).² Ter inventarisatie zijn in 2012 twee vakken van 10 x 10 m uitgezet: vak H in het 'dal' van de tell, waar eerder al resten van het Laat-Romeinse gebouw waren aangetroffen, en vak F op de oostelijke top van de tell (fig. 2), waar eerder Vroeg-Romeins (1^e eeuw v.Chr. - 1^e eeuw n.Chr.) materiaal werd gevonden in een Vroeg-Islamitische funderingslaag. In vak H kwamen onder andere enkele honderden fragmenten van Romeinse kookpotten aan het licht. Aangezien er nog weinig bekend is

over Romeins kookaardewerk in deze regio, bieden deze vondsten een goede gelegenheid om een hiaat in kennis op te vullen.

In het voorjaar van 2014 hebben de eerste twee auteurs van dit artikel deelgenomen aan de meest recente campagne te Tell Abu Sarbut, waarbij zij, onder begeleiding van Margreet Steiner en Gijs Tol, de in 2012 opgegraven kookpotten hebben onderzocht. Dit artikel presenteert de voorlopige typologie die het resultaat is van dit onderzoek. Alvorens nader op de typologie in te gaan, zal een kort overzicht van de huidige kennis met betrekking tot de Romeinse periode in Jordanië worden gegeven. Hierna wordt het proces dat voorafging aan de typologische indeling van de Romeinse kookpotten besproken en wordt deze indeling gepresenteerd. Het artikel sluit af met de voorlopige conclusies en een korte discussie van dit (nog lopende) onderzoek.

Romeinen in het Nabije Oosten

De Jordaanvallei ligt in het zuiden van de Levant en maakt deel uit van de Vruchtbare Halvemaan, waar al sinds 8500 v.Chr. landbouw wordt bedreven. Het gebied kent dan ook een lange geschiedenis van complexe beschavingen: al vóór de Romeinse periode was de regio onderdeel van de grote rijken van de Assyriërs, Babyloniërs en de Perzen (Steiner, Mulder-Hymans & Boertien, 2013: 38-39). De dominantie van deze beschavingen had ogenschijnlijk weinig invloed op de inheemse cultuur van het gebied. De hellenistische overheersing daarentegen, met de komst van

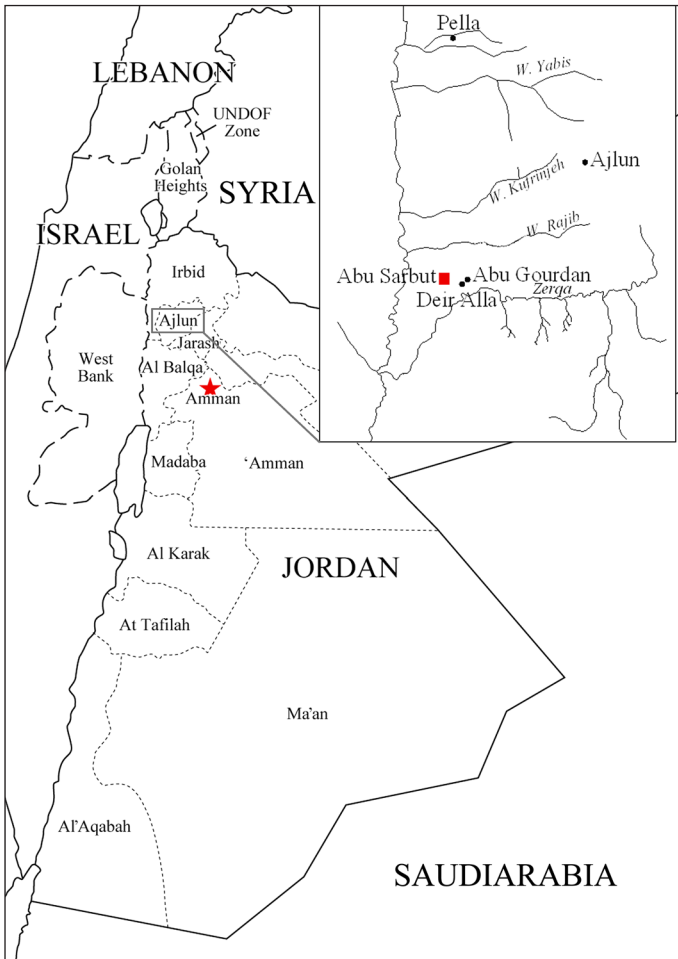

Fig. 1. Kaart van Jordanië, met de opgravingslocatie (Tell Abu Sarbut) in het overzicht rechtsboven. (Naar: <http://english.freemap.jp/blankmap_dl.php?area=asia_e&country=jordan&file_name=4.gif> en Steiner 2008)

Alexander de Grote in 332 v.Chr., had een veel grotere impact op de levenswijze van de bewoners van de zuidelijke Levant. Sommige gebieden conformeerden zich aan de hellenistische levensstijl, anderen gingen in verzet en behielden hun inheemse cultuur. Deze turbulente geschiedenis weerspiegelt zich in de materiële cultuur van de bewoners van de regio in de eeuwen rond de jaarwisseling: deze was erg divers en kenmerkte zich door onder andere Joodse, Griekse, Romeinse, Nabatiese en Arabische invloeden (Steiner, Mulder-Hymans & Boertien, 2013: 38-39).

De aankomst van de legers van de Romeinse militair en politiek leider Pompeius Magnus

halverwege de jaren 60 v.Chr., wordt doorgaans beschouwd als startpunt van de Romeinse periode in het Nabije Oosten. Tijdens een grote militaire campagne wist Pompeius het gebied van Pontus tot aan de Syrische kust bij de Zwarte Zee aan het Romeinse Rijk toe te voegen. De Romeinse overheersing van het gebied ten oosten van de Middellandse Zee werd in toenemende mate geconsolideerd na de Slag bij Actium (31 v.Chr.); desalniettemin was er nog veel onrust in deze regio. In eerste instantie losten de Romeinen dit op door *client kingdoms* te stichten, waarbij lokale leiders een gebied bestuurden in samenwerking met de Romeinen

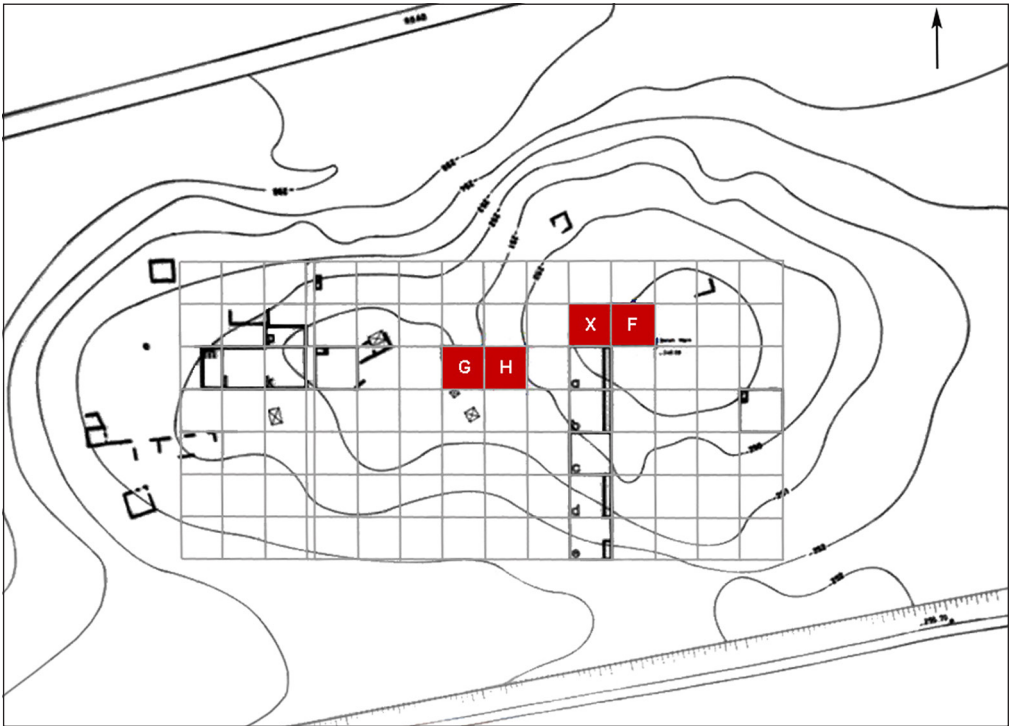

Fig. 2. Plattegrond van Tell Abu Sarbut, met hoogtelijnen en de 10 x 10 m vakken. Het materiaal dat besproken wordt in dit artikel is afkomstig uit de vakken F en H. (Figuur: M.L. Steiner)

(Millar, 1993: 33). Samen vormden deze *client kingdoms* een bufferzone aan de oostelijke rand van het Romeinse Rijk. Enkele van deze koninkrijken werden in 6 n.Chr. onderdeel van de Romeinse provincie Judea. Pas in 106 n.Chr. wist keizer Trajanus tevens de provincie Arabia, ook wel bekend als Arabia Petraea, te stichten (Freeman, 2007: 413). Deze provincie besloeg delen van de huidige staten Syrië, Israël, de Palestijnse Gebieden, Saudi-Arabië en Jordanië.

De regio van Tell Abu Sarbut maakte destijds deel uit van Perea. Dit koninkrijk viel in politiek en administratief opzicht onder het *client kingdom* van Herodes de Grote, dat later werd overgenomen door zijn zoon, Herodes Antipas. Ook nadat de streek in 6 n.Chr. werd ingelijfd bij de Romeinse provincie Judea (Steiner, Mulder-Hymans & Boertien,

2013: 40), bleven lokale culturele tradities, zoals die van het Nabatese koninkrijk (eind 4^e eeuw v.Chr. - 106 n.Chr.), sterk aanwezig. De lokale invloeden waren bijvoorbeeld goed zichtbaar in de materiële cultuur van sites in de aangrenzende Romeinse provincie Arabia Petraea. Hoewel urbane centra, zoals Gadara (Umm Qays) en Gerasa (Jerash), veel kenmerken vertonen van stadsarchitectuur en stadsplanning zoals we die kennen van Romeinse steden, lijkt er op rurale sites veel continuïteit te zijn in levenswijze en materiële cultuur met de periode die voorafging aan de Romeinse invasie. Of de Romeinse invasie daadwerkelijk maar weinig impact heeft gehad op de levenswijze van bewoners van rurale sites in Jordanië, zal toekomstig onderzoek moeten uitwijzen. Sommige onderzoekers suggereren dat rurale sites zich actief

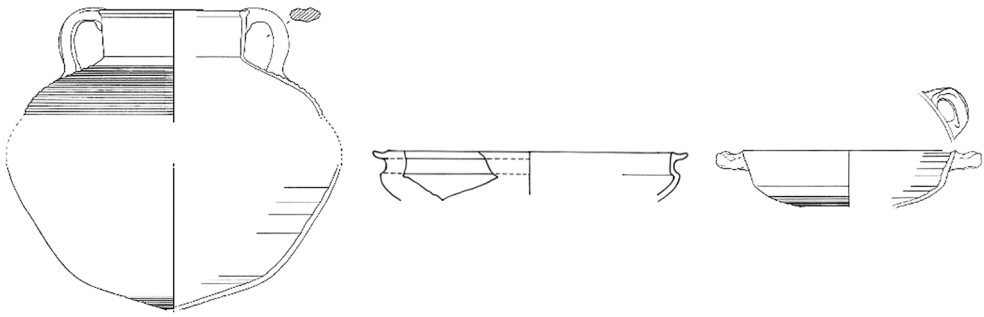

Fig. 3. Schematische tekeningen van verschillende typen kookpotten die in 2012 op Tell Abu Sarbut zijn gevonden. Links: globular cooking pot (ø 12 cm); midden: carinated open cooking pot (ø 22 cm) en rechts: casseroles (ø 21 cm). (Tek. ACOR, M.L. Steiner en auteurs)

afzetten tegen de Hellenistische en Romeinse cultuur (Berlin, 2005; Zangenberg, 2013); anderen vermoeden dat deze continuïteit van lokale gewoontes eerder te maken heeft met het feit dat rurale sites weinig meekregen van de Romeinse bezetting. Op Tell Abu Sarbut zijn in ieder geval een aantal schaal-tjes gevonden die invloeden vertonen van de Nabatiese cultuur (Noor Mulder-Hymans, persoonlijke communicatie) en tientallen fragmenten van kalkstenen bekers, die wijzen op lokale invloeden.

Kookpotten van Tell Abu Sarbut

Romeinse kookpotten vormen een belangrijke vondstcategorie in het Nabije Oosten omdat er doorgaans veel variatie in vormen en typen is, met duidelijke veranderingen door de tijd heen. Kookpotten kunnen daarom als goede dateringsindicatoren gebruikt worden. Ook tijdens de kleinschalige opgraving van Tell Abu Sarbut zijn er veel scherven van deze categorie gevonden. Daarom werd er besloten om in het kader van een materiaalonderzoek de kookpotten nader te bestuderen. Het doel van het onderzoek was om een typologische indeling te maken op basis van de in 2012 opgegraven fragmenten.

Zoals eerder vermeld, is er in 2012 in twee vakken op Tell Abu Sarbut gegraven. In zowel vak F als in vak H werd Romeins aardewerk

aangetroffen. In het eerstgenoemde vak lag dit materiaal echter niet meer *in situ*, maar maakte deel uit van een vullings- of funderingslaag van een Vroeg-Islamitisch gebouw. Desondanks is voor het onderzoek naar de kookpotten zowel materiaal uit vak F als uit vak H gebruikt.

Materiaal en methode

Het materiaalonderzoek naar de kookpotten van Tell Abu Sarbut is begonnen met het selecteren van de Romeinse kookpotscherven uit de rest van het aardewerk onder begeleiding van projectleider Margreet Steiner. Het Romeinse gebouw is zwaar verbrand. Deze brandlaag is goed zichtbaar in het profiel van de opgravingen en vormt een belangrijke indicator voor het toewijzen van een grove datering (al dan niet Romeins) aan de context van de scherven. Enkele complete Romeinse kookpotten uit Tell Abu Sarbut en parallellen in nabijgelegen musea leren ons dat deze aardewerkklasse, ook wel bekend als *thin red ribbed ware*, duidelijk te herkennen is (Steiner, Mulder-Hymans & Boertien, 2013: 40). Waar het meeste aardewerk van Tell Abu Sarbut vrij bleek van kleur is, zijn de Romeinse kookpotten opvallend roodbruin van kleur. In vergelijking met het overige aardewerk is het grof gemagerd, hard gebakken en zeer dunwandig; vaak heeft het resten van roet

Tabel 1. Overzicht van de verschillende basistypen Romeinse kookpotten van Tell Abu Sarbut.

	Basisgroep	Vorm	Diameter	Types	Aantal scherven
1.	Globular cooking pots	Dunwandig, bolvormige buik, opstaande nek (2,1 cm hoog)	11 cm	1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 11, 16	98
2A.	Open cooking pot, globular	Dunwandig, bolvormige buik, geen nek	19 cm		10
2B.	Open cooking pot, carinated	Dikwandig, carinated tussen schouder en buik, geen nek	22 cm	9, 13	13
3.	Casseroles	Wijd, open, rechte rand, licht gebolde bodem, geen nek	22 cm	4	34

aan de buitenzijde. Per *locus* (laag) zijn de kookpotscherven geselecteerd en vervolgens genummerd. Alle geselecteerde scherven zijn in een database ingevoerd, beschreven en gefotografeerd. In totaal zijn er 223 fragmenten geselecteerd die als mogelijk Romeinse kookpotscherven geclassificeerd werden. Deze collectie van scherven bestond uitsluitend uit diagnostische fragmenten, met name uit randstukken. Op basis van de afwerking van de rand is er een typologische indeling gemaakt. De auteurs zijn zich bewust van het feit dat de rand niet altijd indicatief is voor de complete vorm van de pot, maar aangezien het materiaal voornamelijk uit kleine fragmenten bestond, kon de vorm van de schouder en buik van de kookpotten doorgaans niet worden bepaald.

Op basis van de vorm van de rand zijn in eerste instantie 13 types onderscheiden, waarvan de meest duidelijke fragmenten getekend en gefotografeerd zijn. Voor ieder type is een uitgebreide beschrijving aan de database toegevoegd. Nadat de documentatie afgerond was, is er nogmaals naar de typologie gekeken en is deze nog een keer aangepast. Uiteindelijk zijn er 16 verschillende types onderscheiden, waaronder een type “*varia*,” waarvan niet duidelijk was of het daadwerkelijk kookpotten betrof.

Voorlopige resultaten

Het onderzoek van het materiaal van Tell Abu Sarbut kent verscheidene obstakels. De tot op heden geringe aandacht voor Romeinse rurale sites in de Levant maakt het zoeken naar

vergelijkingsmateriaal lastig en dwingt de auteurs om naar parallellen uit andere gebieden te zoeken, bijvoorbeeld bij sites in Israël, waar meer onderzoek gedaan is naar Romeinse plattelandssites. Ten tweede zijn de kookpotscherven die voor deze typologische indeling onderzocht zijn afkomstig uit allerlei contexten waarvan de precieze datering nog moet worden vastgesteld. Het is dus mogelijk dat er scherven bij zitten die uit vroegere of latere perioden dateren. Nader parallelonderzoek is daarom essentieel.

Op basis van het materiaal en een beperkte vergelijkingsstudie met ander Romeins kookpotaardewerk uit de regio, zoals het surveymateriaal uit de Zerqa-vallei, bestudeerd door Eva Kaptijn (2009), en de korte publicatie over Romeinse kookpotten uit Bethsaida (Tessaro, 1995), kon in sommige gevallen de complete vorm van de kookpotten worden vastgesteld. In het algemeen kunnen drie basisgroepen van kookpotten worden onderscheiden, gebaseerd op de complete vorm van de pot (zie tabel 1 en fig. 3).

De “globular cooking pot” (basisgroep 1) is de meest voorkomende vorm op Tell Abu Sarbut. Dit type is dunwandig en wordt gekenmerkt door een bolvormige buik met een korte, opstaande nek met een hoogte van ca. 2,1 cm. De diameter van de mond van “globular cooking pots” is gemiddeld 10,9 cm. Negen van de 16 typen randfragmenten behoren tot deze basisgroep.

Naast de “globular cooking pots” zijn er twee vormen “open cooking pots” gevonden op Tell Abu Sarbut. De eerste (basisgroep

2A) is dunwandig en heeft net als de “globular cooking pot” een bolle vorm. De nek is openstaand en de rand heeft een diameter van gemiddeld 19 cm. De tweede vorm van open cooking pot die op Tell Abu Sarbut is gevonden is de “carinated cooking pot” (basisgroep 2B). Dit type wordt gekenmerkt door een scherpe hoek tussen schouder en buik van de pot. De “carinated open cooking pot” heeft tevens een bolle vorm, de rand is openstaand met een gemiddelde diameter van 22 cm. Op Tell Abu Sarbut is geen duidelijke scheiding mogelijk tussen de “open cooking pot” en de “carinated cooking pot,” maar overlappen deze twee basisgroepen met elkaar.

Naast de ronde kookpotten is er ook een basisgroep gevonden die in de literatuur bekend staat als “casseroles” (basisgroep 3). Op Tell Abu Sarbut zijn veel scherven gevonden die tot deze basisgroep behoren. De “casseroles” worden gekenmerkt door de wijde, open vorm met een rechte rand en vermoedelijk een licht gebolde bodem. De fragmenten van de casseroles kunnen qua vorm en uiterlijk erg op dekselfragmenten lijken. Dit maakt het onderscheiden van de twee erg lastig en doordat we enkel randfragmenten bestudeerd hebben, is het is niet duidelijk of we erin geslaagd zijn om deze twee groepen uit elkaar te houden. Voor zover we dit konden bepalen, is er op Tell Abu Sarbut één type casserole gevonden.

Binnen de bovengenoemde basisgroepen is er veel variatie, zowel in diameter van de rand als in haar afwerking. Sommige randfragmenten vertonen één, twee of drie richels; andere zijn naar binnen gevouwen. Wat de precieze functie is van dergelijke specifieke morfologische kenmerken, is nog niet duidelijk. Rice (1987: 239) suggereert dat dat kookpotten met een korte nek en een opstaande rand vaak voor het koken van eten gebruikt werden. Vormen die meer open zijn en een plattere bodem hebben, zoals de casseroles, zijn mogelijk voor het sudderen of frituren van voedsel gebruikt (Rice, 1987: 240). Ook is opvallend dat de meeste kookpotten ribbels

op de buitenkant hebben. Het is nog niet duidelijk wat de functie hiervan is. Is het versiering, of heeft het te maken met de functie, de maakwijze of de kookeigenschappen van de pot? Toekomstig onderzoek zal hier hopelijk helderheid in brengen.

Conclusie

Binnen de selectie van diagnostische kookpotfragmenten uit 2012 konden maar liefst 16 typen worden onderscheiden. De typologische indeling van de kookpotscherven zoals in dit artikel gepresenteerd, is voornamelijk gebaseerd op de afwerking van de randfragmenten. Op basis van de enkele complete vormen die in Tell Abu Sarbut zijn gevonden, in combinatie met het nog lopende parallelonderzoek, konden drie basistypen en twee subtypen worden gedefinieerd: 1) *globular cooking pots*, 2A) *globular open cooking pots*, 2B) *carinated open cooking pots* en 3) *casseroles*.

Binnen de basisgroepen van Tell Abu Sarbut is echter veel variatie in vorm en afwerking van de rand waarneembaar. Het is onduidelijk of deze variatie puur esthetisch van aard was of dat deze verschillen in functie weergeven. Dit zou nader onderzocht kunnen worden door middel van roet- en residu-analyse in combinatie met archeobotanisch en archeozoologisch onderzoek. Petrografisch onderzoek zou kunnen uitwijzen of het om lokaal geproduceerd aardewerk gaat of dat het importen betreft, bijvoorbeeld uit urbane centra zoals Pella, of wellicht uit Israël.

Het onderzoek naar de kookpotten van Tell Abu Sarbut, waarvan in dit artikel slechts de voorlopige resultaten worden gepresenteerd, zou een belangrijke bijdrage kunnen leveren over de levenswijze en leefomstandigheden op het Romeinse platteland in deze regio. Het materiaal dat in het voorjaar van 2014 is opgegraven, zal tijdens de eerstvolgende campagne gebruikt worden om onze typologie te verifiëren en – indien nodig – bij te stellen. Tevens zal er op basis van de huidige documentatie nader parallelonderzoek gedaan worden in de

hoop dat we nadere dateringen kunnen toewijzen aan verschillende typen. We hopen met dit onderzoek een basis te leveren voor het dateren van de Romeinse lagen om hiermee de bewoningsgeschiedenis van Tell Abu Sarbut te reconstrueren.

Dankwoord

Graag willen we Noor Mulder-Hymans, Eveline van der Steen, Jeanette Boertien en Margreet Steiner bedanken voor de mogelijkheid om onderzoek uit te voeren binnen het Tell Abu Sarbut project. Tevens bedanken we hen, en met name Margreet, voor de adviezen, hulp en begeleiding bij ons onderzoek.

The Roman cooking pots of Tell Abu Sarbut (Jordan)

This paper presents the preliminary results of a typological study of 223 Roman cooking pot fragments recovered during excavations at Tell Abu Sarbut (Jordan) in 2012. Based on their morphological characteristics, three main classes and two sub classes were defined: 1. globular cooking pots, 2A. open cooking pots, 2B. carinated cooking pots and 3. casseroles, comprising 16 subtypes that were distinguished based on the shape of the rim. At this stage, it is unclear what the various types were used for. During the next campaign, our preliminary typology can be tested by studying the cooking pot fragments that were recovered in the 2014 campaign at Tell Abu Sarbut, and the types of our current typology can be dated based on parallel analysis.

Noten

1. Rijksuniversiteit Groningen, Groninger Instituut voor Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen. (a.k.kropp@student.rug.nl; e.m.witmer@student.rug.nl; g.w.tol@rug.nl)
2. Deze opgravingen worden uitgevoerd door Margreet Steiner, Jeanette Boertien en Noor Mulder-Hymans, in samenwerking met de RuG en worden gefinancierd door particuliere fondsen.

Literatuur

- Berlin, A., 2005. Jewish Life before the Revolt: the Archaeological Evidence. *Journal for the Study of Judaism*, vol. 36, 417-470.
- Freeman, P., 2007. The Roman Period. In: Adams, R.B., 2008. *Jordan: An Archaeological Reader*. London: Equinox, 413-441.
- Kaptijn, E., 2009. *Life on the Watershed*. Leiden: Sidestone Press.
- Millar, F., 1993. *The Roman Near East: 31 BC – AD 337*. Cambridge (VS): Harvard University Press.
- Rice, P.M., 1987. *Pottery Analysis: A Sourcebook*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Steiner, M. L., 2008. Tell Abu Sarbut: The Occupation of a Rural Site in the Ayyubid / Mamluk Periods.” In: M.L. Steiner & E.J. van der Steen (eds), 2008. *Sacred and Sweet; Studies in the Material Culture of Tell Deir `Alla and Tell Abu Sarbut*. Peeters, Leuven, 157-196.
- Steiner, M., N. Mulder-Hymans & J. Boertien, 2013. Een joods huishouden in Perea? De resultaten van de eerste opgravingscampagne op Tell Abu Sarbut in 2012. *Tijdschrift voor Mediterrane Archeologie* 50, 38-44.
- Tessaro, T., 1995. Hellenistic and Roman Ceramic Cooking Ware from Bethsaida. In: R. Arav en R. Freund (eds.), *Bethsaida. A City by the North Shore of the Sea of Galilee*. Kirsville (MO), Thomas Jefferson University Press, 127-139.
- Zangenberg, J.K., 2013. Pure Stone. Archaeological Evidence for Jewish Purity Practices in the Late Second Temple Judaism (Miqwa'ot, Stone Vessels). In: Frevel, C. & Nihan, C. (reds.), 2013. *Purity and the Forming of Religious Traditions in the Ancient Mediterranean World an in Ancient Judaism*, vol. 3, 537-572.

